

מעדני כהן

משיעוריו של הגאון רבי נפתלי הכהן קופשיץ שליט"א

גליין 12

פרשת חיי שרה תש"פ

בעניין מי שהתפלל בשבת תפילת חול עם הזכרת שבת אך שכח לומר ותן טל ומטר

מי שהתפלל שמו"ע של חול והזכיר את השבת באחד מן הברכות יצא, ה"נ הרי הוא הזכיר את הו"ט באמצע הברכה, ואין לומר דכשסיים מקדש השבת הו"י דבר שאינו מענין הברכה וגרע, דהא יו"ט איקרי שבת וא"כ הרי לא חתם שלא מענינא, וא"כ יצא מדין הזכיר את השבת באמצע הברכה שיוצא יד"ח.

ותי' שם המג"א ע"י מה שביאר בדבריו המחצית השקל דהא דאמרינן בהתפלל שמונה עשרה של חול יצא אם הזכיר של שבת באמצע אינו אלא כשהתפלל שמונה עשרה שהרי בדין הו"י ליה לצלויי י"ח כלשון הגמ' בברכות דף כ"א כשהתפלל שבע ברכות, בזה לא סגי שהזכיר של יום טוב באמצע הברכה, אלא צריך לברך ברכה אמצעית כתקונה ולחתום בשל יום טוב מקדש ישראל והזמנים ואם חתם בשל שבת³ לא יצא⁴.

והשתא דאתינן להכי, מבואר דאם חיסר ברכה משמונה עשרה והזכיר של שבת באחד מהם אי אפשר לומר שייצא משום דלד מהכי מה שהתפלל שמו"ע מכל מקום הרי התפלל שבע ברכות ויצא מדין ז' ברכות, דזה אינו, דכשתתפלל שמו"ע אינו יוצא אלא מדין שמו"ע, משום שאי אפשר לצאת מדין שבע ברכות של שבת אלא בחתם בשל שבת ובה שלא חתם בשל שבת אינו יוצא אלא מדין שמונה עשרה והרי דילג אחד מן הברכות, וא"כ אכתי יש להסתפק מה הדין בבירך כל הברכות וחיסר טו"מ בברך עליו אם חזר שהרי לא בירך ברכת ברכך עליו כתקונה⁵.

יבואר נידון האחרונים במי שלא הזכיר ותן טו"מ בתפילתו האם חיסר בשם התפילה או חיסר הזכרה בעלמא

ולכא' ה' מקום לומר דהדבר תלוי במה שדנו האחרונים האם כשחיסר טו"מ בתפלתו הרי הוא כלא התפלל או שחשיב תפלה ואינו חסר אלא הזכרה, דבפשוטו נראה דתליא בפלוגתא הראשונים בברכות דף כ"ו ע"ב שנחלקו הראשונים לענין יעלה ויבוא אם חשיב כלא התפלל, או שאינו חסר אלא הזכרה, ומבואר במג"א (סימן ק"ח ס"ק ט"ו) דטו"מ דמי ליעלה ויבוא, כמו שהוכיח בהר צבי (ח"א סימן נ"ד), אמנם ידוע שהגר"ח [על הש"ס] נקט דבזה הכל מודים דחשיב כלא התפלל.

והנפ"מ בזה לענין מי ששכח להזכיר ותן טו"מ בערב שבת האם עליו להתפלל שנית לבילי שבת שהרי לא יזכיר שוב ותן טו"מ דאי נימא דאינו אלא חסרון בתפילה אך מ"מ יש ע"ז שם תפילה א"כ אינו יכול לחזור דהרי לא יועיל בחזרתו להשלים חסרונו שהרי אינו מזכיר ותן טו"מ בתפלת שבת, אבל למש"כ הגר"ח דחשיב כאילו לא התפלל הרי הוא חייב לחזור ולהתפלל שנית אע"פ שאינו מזכיר טו"מ בתפלתו משום דהרי לא התפלל כלל⁶.

³ אמנם בבאר היטב כתב שיצא, כקושיית המגן אברהם, אכן בשער הציון שם כתב דמסקנת האחרונים דלא בכאר היטב ע"ש.

⁴ ו"ל המג"א סימן תפ"ז ס"ק ב' וט"ז משמע כאן דאם לא נזכר וחתם בשל שבת לא יצא והיינו דוקא כשלא הזכיר של י"ט באמצע אבל הזכיר של י"ט באמצע יצא דהא כבר פסק בס"ר רס"ח ס"ד אפי' התפלל תפלת חול יצא אם הזכיר של שבת באמצע וי"ש כאן דחתם מקדש השבת דהא י"ט נמי מקרי שבת, וכו' וצ"ע דהא משה שלימה שנינו מקום שאמרו לחתום אינו יושאי שלא לחתום, ותניא כלל של דבר הכל הולך אחר חיתום ברכות וע"ק כיון שקבעו חכמים לשבת ברכה בפ"ע היאך יוצא אם התפלל של חול והזכיר של שבת ולא חתם בשל שבת וצ"ל כיון דבדין הוא לצלויי י"ח בשב' אלא מפני כבוד שבת לא אטרוהו ויבן לכן אם התפלל של חול והזכיר של שבת יצא, עכ"ל.

⁵ ואין לומר שהרי מי שהתחיל אתה חזון בשבת צריך לסיים את הברכה וחזר לאתה קדשת וא"כ עליו לחזור ולהתפלל משום שהתחיל ברכך עליו ולא השלימו כראוי, דכבר נתבאר דמקרא טעמא אם התפלל אחר כך של שבת דהיינו שגמר ברכת ברכך עליו חזר לאתה קדשת והשלים תפלתו אינו חזר להתפלל משום שלא השלים ברכת ברכך עליו שאינו צריך להשלים הברכה אלא כשעומד בברכה זו, אבל אם כבר השלים תפלתו יצא יד"ח כמבואר בארובה בשפתיה כהן סימן ג' הובא בגליין מעדני כהן מס' 11.

⁶ ושעמתי מיידי הגאון ר' מנחם טוקר שליט"א לדקדק מדברי הרמב"ם בפרק י' הלכות תפילה הלכה ט' וז"ל מי ששכח שאלה בברכת השנים אם נזכר קודם שזמנא תפלה שואל את הגשמים בשומע תפלה, ואם אחר שבייך שומע תפלה חזר לברכת השנים, ואם לא נזכר עד שהשלים כל תפלתו חזר לראש ומתפלל שנייה. וברמב"ם שם הלכה י' כתב וז"ל שעה ולא הזכיר יעלה ויבא אם נזכר קודם שישלים תפלתו חזר לעבודה ומזכיר, ואם נזכר אחר שהשלים תפלתו חזר לראש, ומשמע דלענין יעלה ויבוא לא כתב דמתפלל שניה אלא חזר לראש, ומבואר דמי שלא הזכיר טו"מ הרי תפלתו תפלה חזרה ומתפלל שניה אבל מי שלא הזכיר יעלה ויבוא הרי הוא כלא התפלל ולכן כתב חזר לראש ואינו חשוב כמתפלל שניה והוא הדין כמה שזמנא משמיה דהגר"ח.

יש לדון באדם שהתפלל בשבת תפילת שמו"ע של חול והזכיר את השבת באחד מן הברכות שיוצא יד"ח בדיעבד כמבואר בשו"ע (סי' רס"ח)¹, אך אותו אדם שכח לומר ותן טו"מ בברך עליו, ויש להסתפק האם עליו לחזור ולהתפלל או שייצא יד"ח.

יבואר דהיכא שמתפלל שמו"ע אינו יכול לצאת מדין תפילת שבע

ויסוד הספק שכיון שהוא רוצה לצאת בתפילת שמו"ע, ולא בתפילת שבע ברכות שאין בה הזכרת ותן טו"מ, ובתפלה שמונה עשרה בקשת טו"מ הוא לעיובא אפשר דצריך לחזור ולהתפלל, או דמאחר ובשבת אינו צריך לבקש על הגשמים גם אם התפלל י"ח אין בקשת טו"מ לעיובא.

ובפשוטו נראה דיצא יד"ח שהרי המתפלל שמו"ע והזכיר של שבת באחד מן הברכות יצא, ולכאורה גם אם חיסר אחת מן הברכות יצא שהרי אינו חייב להתפלל שמו"ע אלא שצריך להזכיר של שבת באחד מן הברכות ולכאורה סגי בברכה אחת מתוך השמונה עשרה ברכות, והרי אם ה' מתפלל את תפילת השבת כתיקונה הרי הוא לא ה' מזכיר ותן טו"מ, וא"כ נאמר דלד מהכא כל השמו"ע ברכות, הרי יצא יד"ח מדין שבע ברכות שבוה לא ה' צריך להזכיר ותן טו"מ,

ולכא' נראה עוד דלפ"י מי שהתפלל בשבת שמו"ע ולא הזכיר כלל את ברכת בר"ע או ברכה אחרת ג"כ יצא דס"ס אינו מחויב להתפלל כל השמו"ע אלא סגי בברכה אחת אמצעית והזכרת השבת בתוכה והרי הזכיר את השבת בברכה אמצעית².

אכן נראה שאם דילג אחד מן הברכות בשמונה עשרה לא יצא בתפלה זו, אע"פ שאינו חייב להתפלל אלא שבע ברכות של שבת, דהנה מי שהתפלל ביו"ט ז' ברכות וסיים במקום מקדש ישראל והזמנים מקדש השבת מבואר בתוס' בברכות (דף י"ב) דלא יצא, וכן משמע מדברי השו"ע (סי' תפ"ז ס"א), וכמש"כ המגן אברהם שם ס"ק ב' וז"ל ומ"מ משמע כאן דאם לא נזכר וחתם בשל שבת לא יצא, והק' המג"א (שם ובסימן רס"ח) אמאי אינו יוצא בחתם בשל שבת שהרי הזכיר את הו"ט באמצע הברכה, וכמו

¹ בעניין הזכרת ר"ח באחד מן הברכות

הנה נתבאר בגליין העבר שכמה אחרונים ס"ל דהמזכיר ר"ח או הזכרת יו"ט של סוכות ופסח בחול המועד באחד מברכות שמונה עשרה יצא, דלא גרע מהזכיר של שבת באחד מן הברכות שיצא, והיינו ש"כ הגאון הגדול ר' יעקב גרינוולד שליט"א אב"ד ורב דקהלת בעלי שבטות משכנות יעקב בני ברק, דבאמת לא נתבאר דבר זה אלא בספר תהלה לדוד סימן רס"ח, ובברכי יוסף סימן תכ"ב כתב הלכה זו אם הזכיר ר"ח בשמע קולינו יצא אבל לא כתב אם אמר באחד מן הברכות יצא וכו' בספר שלמי צבור שלא יצא אלא בשמע קולנו, ובאמת נראה פשוט שאם הזכיר טו"מ בתקע בשופר לא יצא שאינו מענינא ולא מהני הזכרת טו"מ אלא בברכת השנים או בשמע קולנו וא"כ ה' נמי אפשר שאינו יוצא הזכרת המועד בברכה שאינו מענינא, ולא מהני הזכרה זו אלא בשבת שלא קבעו הזכרתה בברכה מיוחדת ולהכי אפשר שיוצא בה אבל ברה"י ובמועד שקבעו הזכרתה ברצון לא מהני הזכרתה בברכה אחרת וכדעת המאמר מורדכי תכ"ב ס"ק ג' והחכמת שלמה שם ס"ק א'.

אלא דבספר הלכות חג כתב להביא ראיה שיכול להזכיר באחד מן הברכות מדברי המ"ב וז"ל ויבאמת דמהמשנה ברורה יש להזכיר דאף אם הזכיר יע"י במזמרים יצא בדיעבד, דבס"י תכב סק"י ביאר הטעם דבילי נזכר עד שאמר מודים כל שנזכר קודם שהשלים תפלתו חזר לרצה דג' אחרונות שזכותן כאחת הוינו כדון מי שטעה במזמיר הגשם אחר שהתחיל אתה קדוש שחזור לתחילת התפלה, ומבואר דכלא הכי היה יכול להזכיר שם דמקומה היא, כשם שעלולם מזכיר במחיה המותם אע"פ שבשבת חזר לראש התפלה, אבל בלא"ה היה יכול להזכיר יע"י בג' אחרונות וא"כ בדיעבד מי שכבר הזכיר יע"י באמצע מודים ואינו נזקק לחזור מוכח דס"ל דמהני דאל"כ היה לו לומר בפשיטות דחזר לרצה דהרי שם הוא מקומה של ההזכרה, וכו' עכ"ל.

וקצת קשה לומר כן דמה שהוצרך לומר שהוא ברכה אחת הוא משום דכלא"ה היה מזכיר במזמרים או בשם שלום, ולכאורה אם הוא ברכה אחת היא למה לא יזכיר במזמרים שהרי היא ברכה אחת, ואפשר דכל היכא שטעה בברכה חזר לראש וכיון שטעה בברכה ששכח יעלה ויבוא חזר לראש הברכה ואכתי צ"ע.

ושעמתי בשם מחותני הגאון הגדול ר' איתמר גרבו שליט"א ראש ישיבת ארחות תורה שאמר בזה שדברי המ"ב הנה הם דברי רש"י בברכות דף י"ח ע"ל הרי"ף שם בסוגיא דשכח יעלה ויבוא ברצון שכתב כהאי לישנא שחזור לעבודה דכל הברכות כחד חשיבא, והובא דבריו בלבוש, ואמר דכוותו רש"י הוא לשיטתו בברכות דף י"ד וז"ל ואמרו אמצעיות אין להם סדר ופרש"י וז"ל ואם דילג ברכה אחת ואח"כ נזכר בה אומרה אף שלא במקומה, עכ"ל, והראשונים פליגי בזה וס"ל דברכות שמונה עשרה למפרע לא יצא כחלל ומגלה, אלא דכשחזר אינו צריך לחזור לראש אלא לברכה זו שדלג ומכאן ואילך אומר כסדר, והנה לרש"י מי שלא אמר יעלה ויבוא עבודה אם נזכר אחר מודים למה יחזור לעבודה יאמרה לברכה רצה במקומה ויזכיר בה יעלה ויבוא ועל זה כתב רש"י דכל הברכות אחרונות כחד חשיבא ולהכי חזר לעבודה וזכרם אלו קלורין לעינים. ומכל מקום מש"כ המ"ב טעם זה צ"ע דלדינא דקיי"ל דלא כרש"י כמבואר בשולחן ערוך סימן קכ"ו ומכל מקום כתב המ"ב טעמא של רש"י דמהני לכולי עלמא.

² ואף שיש סברא לומר דכאן גרע משום דע"י שהתחיל בברכת ברכך עליו הרי הוא נתחייב לסיימה וכמו שפסק שמי שהתחיל לומר אתה חזון חזון מסיים את הברכה, מ"מ נתבאר בגליין הקודם דהזכרת ותן טו"מ שאינו יע"י שברחמי א"ה הו"י חיסרון בתפילה או חיסרון בברכה.

שבע ומאחר דבמעין שבע אינו מזכיר גשמים שפיר יוצא בתפילת שבע בלא הזכרת גשמים מדין מעין שבע אבל מהא שייכול לצאת מהש"ץ אכתיו אינו ראה שכתמתפלל שבע שיצא בזה מדין מעין שבע ופשוט.

ובאמת גם נראה כן בסברא דקשה לומר שכוונת רעק"א להזכיר הזכרת גשמים אינו לעיכובא בליל שבת דמהיכי תיתי לומר דליל שבת שאני משאר ימות השנה לענין הזכרת גשמים, ולמשנ"ת ניהא דכוונת רעק"א לומר בזה דמאחר ויוצא במעין שבע הרי דינו של המתפלל שבע לא גרע ממתפלל מעין שבע ולהכי יוצא בו כמו שלא התפלל כל הברכות אלא מעין שבע אלא שהוסף הברכות ואמרין דל מהכא הברכות שהוסף בו ויוצא בו שפיר יד"ח.

ולפ"ז בנדון דידן לא שייך לומר שאע"פ שלא הזכיר טל ומטר יצא דלא גרע מהתפלל שבע כמו שכ' רעק"א שיוצא בשבע מדין מעין שבע, דהרי נתבאר דכשמתפלל שמו"ע אינו יכול לצאת מדין שבע שהרי לא חתם במקדש השבת אלא יוצא דווקא מדין שמו"ע, ורק בנידון הרעק"א שהתפלל שבע הרי הוא יכול לצאת מדין מעין שבע.

ובאמת גם לסברא הראשונה נראה פשוט שאינו יוצא בזה משום סברת רעק"א הנ"ל שאיכא הוכחה וראה שאין הזכרת טל ומטר לעיכובא בשבת מהא דיוצא בשבע ברכות שהרי א"כ הכי נמי אם יחסר אחד מן הברכות ג"כ נימא שיוצא בזה משום שהרי ברכה זו אינו לעיכובא בשבת שהרי יוצא בשבע ברכות ובוה פשיטא שאינו יוצא שהרי נתבאר במגן אברהם שצריך שמונה עשרה ברכות כדי לצאת בתפילת שבת וא"כ צריך לומר דסברת רעק"א אינו אלא במתפלל אותה תפלה של שבת אלא שייכול להתפלל במעין שבע ע"כ דבתפלה זו אינו לעיכובא אבל במתפלל שמונה עשרה שהיא תפלה אחרת בזה שפיר אפשר דטו"מ הוא לעיכובא וכו"ל.

יבואר דמי שלא הזכיר ברית ותורה בברכה"מ לא יצא ואינו יוצא מדין מעין שלש

אמנם אכתיו יש לעיין בעיקר סברת רעק"א דהנה בפרק שלשה שאכלו (דף מ"ט) אמרו כל שלא אמר ברית ותורה בברכת המזון מחזירין אותו, וכ"כ בשו"ע (סי' קפ"ז ס"ג) ויעיין בבה"ל שם שנסתפק בשם הה"א אם מסופק אם אמר ברית ותורה בברכה"מ אי הוי כספק דאורייתא או כספק דרבנן אבל עכ"פ בלא אמר ברית ותורה מחזירין אותו.

והנה שיטת הט"ז (סימן קס"ח ס"ק) דכל שחייב בברכת המזון אם בירך מעין שלש יצא ופירש בזה כוונת הב"י שכתב דכל שמסופק בפת הבאה בכסנין אם בכלל פת הוא וצריך ג' ברכות או דסגי במעין שלש דמספק שיברך מעין שלש, ואי נימא דכשמברך מעין שלש במקום ברכת המזון אינו יוצא יד"ח א"כ הוי ספק ברכה לבטלה וע"ז כתב הט"ז דע"כ בדעבד יוצא יד"ח גם במעין שלש.

אמנם יעוין בב"ח ומג"א שם שתמהו בזה ומבואר מדבריהם דס"ל דאין יוצאין ברכה"מ במעין שלש, אך יעוין ברעק"א בגליון השו"ע שם קס"ח ס"ז שצידד כן שיוצאין יד"ח בברכת המזון במעין שלש אלא דמדברנן אינו יוצא במעין שלש אבל מה"ת יוצא יד"ח גם במעין שלש. וכן הוא בדגול מרובה (סימן קס"ח ס"ג) יעו"ש, אמנם בחזו"א (או"ח סימן ל"ד אות ד') כתב דלא יצא יד"ח במעין שלש וכן הוא בגשמת אדם (כלל מ"ז סוף סק"א).

והנה להגד דס"ל דיוצא יד"ח ברכה"מ במעין שלש קשה לכאורה שהרי אין מזכירין ברית ותורה במעין שלש, וע"כ דבברכת מעין שלש אינו לעיכובא שהרי אינו מזכיר אלא מעין של הברכה ומ"מ כשמברך שלש הוא לעיכובא דהוה מטבע ונוסח הברכה כשמברך שלש ברכות ומבואר להדיא שא"ל לצאת כשמברך שלש מדין מעין שלש, שאם היה יוצא יד"ח כשמברך שלש ברכות מדין מעין שלש אמאי אם לא הזכיר ברית ותורה בברכת המזון לא יצא והרי יכול לצאת בו מדין מעין שלש וע"כ כמשנ"ת.

אלא דאי נימא דהרעק"א ס"ל דברית ותורה מעכבין בברכה"מ רק מדברנן, ומדברנן הרי אינו יוצא במעין שלש ניהא וצ"ע.

ועכ"פ להט"ז דס"ל דיוצא במעין שלש יד"ח ברכה"מ מוכרח כמשנ"ת דאף דבמעין שלש אינו לעיכובא מ"מ כשמברך שלש ברית ותורה הוא לעיכובא.⁷

ולהכי אינו יכול לחזור ולהתפלל בשבת מספק שהרי אינו יכול להתנות בנדבה דאסור להתפלל בתורת נדבה בשבת, וכבר נתבאר בקונטרס מצהלות חתנים סימן ה' כמה עצות למעשה איך יוכל להשלים תפלתו מספק.

וא"כ י"ל דבזה תלוי נידו"ד דאי נימא דבחסר הזכרת ותן טו"מ לא חשיב תפלה כלל, א"כ לכאורה אינו יוצא יד"ח דאף שאין חובה עליו להזכיר ותן טו"מ בשבת מ"מ הרי כל היכא שיוצא יד"ח תפלה בשמונה עשרה ברכות אין לתפילת שמו"ע זו שם תפילה בלא הזכרת טו"מ, אבל אי נימא דיש לתפילתו שם תפילה אלא דהוי תפילה חסירה, א"כ באופן זה שאינו מחויב להזכיר ותן טו"מ בוודאי אינו חסרון בתפלתו ושפיר יצא יד"ח.

אכן נראה לומר דגם לשיטת הגר"ח שאין לתפילתו שם תפילה כלל, ה"מ היכא דחובה עליו להזכיר ותן טו"מ והוא לא הזכיר, אבל במקום שאין עליו חובה להזכיר ותן טו"מ הכל מודים שיצא יד"ח כיון דסו"ס בשבת אין חיוב הזכרה של טו"מ.

יבואר ספיקא דהרעק"א דבשכח להזכיר גבורות גשמים בליל שבת אינו חוזר משום שייכול לצאת בברכת מעין שבע

אמנם אפשר לדון בזה מטעם אחר, דהנה בגליון רעק"א בשו"ע (או"ח סי' ק"ד) נסתפק בשכח להזכיר משיב הרוח ומוריד הגשם בימות הגשמים בליל שבת וכתב שם דאין מחזירין אותו, שהרי אם התפלל רק מעין שבע בליל שבת יצא כדאיתא במג"א (סי' רס"ח ס"ק ט"ו) וכדאיתא בטור בשם הגאונים, והרי בברכת מעין שבע אינו מזכיר גשמים ואפ"ה יוצא יד"ח תפילת ערבית בזה וא"כ במה שהתפלל כל התפילה כראוי רק שלא הזכיר גשם לא גרע ממה שהיה מתפלל מעין שבע, ע"כ.

ולכאורה היה מקום להסתפק בכוונת ספיקתו אם כוונתו להביא הוכחה וראה מהא שיוצאין יד"ח תפלת ליל שבת במעין שבע מוכרח דהזכרת גשמים בליל שבת אינו לעיכובא שהרי במעין שבע יוצא בו שפיר יד"ח גם בלא הזכרת גשמים וא"כ גם כשמתפלל שבע לא יהיה הזכרת גשמים לעיכובא בתפילתו, דאין חיוב הזכרת גשמים בליל שבת.

וא"כ י"ל דלפ"ז גם בעינינו לענין הזכרת ותן טו"מ מכיון דהוא יכול להתפלל שבע וכשמתפלל כך אינו מזכיר ותן טו"מ, א"כ זה ראה דליכא חיוב הזכרת ותן טו"מ בשבת, [ואפ"י ביום שבת דבזה לא איירי הגרעק"א שם ג"כ י"ל דבעינינו יצא, דשם איירי רעק"א לענין הזכרת משיב הרוח ומוריד הגשם ובוה אין לומר שיצא אלא בליל שבת משום דביליל שבת ליכא חיוב הזכרת משיב הרוח שהרי אפשר לצאת במעין שבע דליכא חסירה זו, אך בעינינו לענין הזכרת ותן טו"מ דבזה ליכא להזכרה זו בכל השבת א"כ נימא כה"ג דבשבת אין חיוב להזכיר ותן טו"מ ולהכי אינו לעיכובא].

יבואר דכוונת רעק"א דהיכא שהתפלל שבע הוא יכול לצאת מדין מעין שבע

אמנם יש לפרש דרך אחרת בכוונת אדונינו הגרעק"א, דאין כוונתו שיוצא בתפילת שבע דיש הוכחה דאין חובת הזכרת גשמים בליל שבת אלא כוונתו דכל שהתפלל תפילת שבע יכול לצאת בו מדין מעין שבע, דדל מהכי מה שהוסף ובירך כל הברכות והרי יכול לצאת גם במעין שבע ולהכי גם בלא הזכיר גשמים יוצא בו מדין מעין שבע שהרי במעין שבע אי"צ להזכיר הזכרה זו.

ולכאורה מדוקדק מדברי רעק"א דאין כוונתו בדרך הוכחה וראה שאין ההזכרה דגשמים בליל שבת לעיכובא, אלא דכל שהתפלל שבע יוצא בו גם מדין מעין שבע ולא גרע מאם היה מתפלל מעין שבע שהיה יוצא בו, שהנה כתב ברעק"א שם וז"ל 'נלענ"ד בליל שבת אם שכח לומר משיב הרוח דאין מחזירין אותו דהא אם התפלל רק מעין שבע יצא כדאיתא במג"א (סי' רס"ח ס"ק ט"ו) שהמתפלל מעין שבע בליל שבת יוצא בו יד"ח עכ"ל.

והנה הרי בשו"ע (סי' רס"ח ס"ג) כתב וז"ל 'אם התפלל של חול ולא הזכיר של שבת או שלא התפלל כלל ושמע משליח ציבור ברכה מעין שבע מראש ועד סוף יצא' עכ"ד.

והנה אם כוונת רעק"א להזכיר בדרך הוכחה וראה שאין הזכרת גשמים בליל שבת לעיכובא מהא דיוצא במעין שבע, אמאי לא הוכיח מדברי השו"ע שם שכתב שיוצא יד"ח תפילת ערבית בשמיעתו מהש"ץ מעין שבע ולמה הוצרך להביא דברי המג"א שכתב שיוצא גם כשאומרה בעצמו ביחיד, וע"כ דכוונת רעק"א לומר שכל שייכול לצאת במעין שבע גם כשמתפלל שבע יכול לצאת באותה תפילה מדין מעין

⁷ אמנם שמעתי שהסבא מסלבודקא ה' מזכיר במעין שלוש גם ברית ותורה, וכפי שסיפר הגה"צ רבי מנחם מנדל שיינץ זצ"ל שבעצירותיו וזה להימנות על היחידים שהיו מקורבים ביותר אל מרן הסבא מסלבודקא וצוק"ל הוא למד אצלו עוד בישיבה בסלבודקה, ושם שמע ממנו פעם שהוא מתפלל מדוע לא מזכירין

בענין אם מותר לעשות קנין אודיתא בשבת ובענין היתר קניין לצורך מצוה

יש לדון האם מותר לעשות קנין 'אודיתא' בשבת, וקנין אודיתא היינו שהבעלים מודה בפניו ב' עדים שהחפץ פלוני שייך לפלוני, ואפי' שיש עדים שהחפץ של הבעלים והוא קנאו כדין ועדין הוא שלו, מ"מ בהודאת הבעלים החפץ נהפך להיות חפצו של פלוני, וכמבואר בגמ' בבא בתרא קמ"ט בעובדא דאיסור גיורא והובא בתוס' בב"מ (דף מ"ו) ובראשונים שם, ומבואר שם דמהני נמי לאיסורא וכמו שהוכיח הקצוה"ח סי' קצ"ד ס"ג ד' דמהני נמי למכירת חמץ בער"פ יעו"ש שהאריך בזה.

והנה מה דשונה קניין אודיתא משאר הקנינים שאסורים לעשותם בשבת משום דהנה נחלקו הקצוה"ח והחזו"א בגדר קנין אודיתא, דהקצוה"ח (סי' קצ"ד סק"ג) נקט דהוי ככל הקנינים לענין הדין שאינו יכול להקנות אא"כ החפץ ברשותו, אמנם בחזו"א בבא קמא (סי' י"ח ו') מבואר דיכול להקנות גם היכא דאינו ברשותו, שכתב וז"ל 'נראה דהודאה מהני אפי' בדבר שאינו ברשותו דהודאה אינו קנין אלא כח הדין לדון ע"פ הודאתו כל שאינו חב לאחרים אלא לעצמו, וממילא כל התוצאות קובע הדין כפי הודאתו והוי שקראוהו הפוסקים קנין אודיתא, וא"כ הדין נותן דמהני אפי' בדבר שאינו ברשותו, והראונו שכן הוא בהדיא ברמ"ה ב"ב קמ"ט א' בסוגיא דשכ"מ שהודה, ובקצוה"ח סי' קצ"ד סק"ב לא כ"כ, ובגמ' ב"ב מ"ג א' דאמר לסלוק תרי מניה ולידידיה הקשה הגרע"א הא אינו ברשותו להקנות ולהאמור י"ל בהודאה, עכ"ל.

ומבואר דס"ל דקנין אודיתא אינו אלא הודאת בע"ד דהוי כמאה עדים ודיני הממונות נגזרים אחר פסק הדין, וכיון שעל ב"ד לפסוק מכח הודאת בע"ד שהחפץ שייך לפלוני א"כ אחר פסק דינם החפץ באמת שייך לפלוני, ולהכי שפיר מקנה גם אינו ברשותו שאינו הקנאה כלל, והעירני לזה ידידי הגאון ר' ישראל אדלשטיין שליט"א.

ויעיין בספר המקנה להגאון ר' אליעזר זוסמאן סופר, הגדפס בשנת תרל"ז סימן ד', כבר עמד בענין זה אם שרי לעשות קנין אודיתא בשבת משום דאינו קניין שנעשה על ידי הקנאה, והביא שם מבעל פלס חיים משי"כ בענין זה, והקשה מכמה מקומות שהעירנו בזה ומשנה לא זה ממקומה.

בואר האם מועיל להקנות לולב הגזול בקנין אודיתא

ושמעתי מהגאון ר' נחום נבנצאל שליט"א שנסתפק באחד שקנה לולב מסוחר של לולבים וביקש ממנו שישמור לו את הלולב לכמה שעות, ובתוך אותו הזמן שגג המוכר ומכר את הלולב לאחר, ואח"כ כשבא השני ליקח את לולבו נתברר שמכרו לאחר, והרי הלולב שביד חבירו הוא לולב הגזול בשוגג שאינו יודע בגזילו, ומי שקנה את הלולב לא יצא בו יד"ח שהרי אינו שלו.

והגזול אינו יכול להקנות להמחזיק את הלולב משום דאין הלולב ברשותו, אמנם להגזול הרי יכול להקנותו, כמבואר בגמ' קדושין דף נ"ב, ונחלקו האחרונים בביאורו, דאפשר שיקנה לו בקנין מצד הקנה דהיינו שנותן רשות לגזול לקנותו והוא יקנהו בחצר שלא מדעתו, או שימחול לו על חובת השבה ויקנהו בקניני גזילה.

ולהנ"ל יש מקום לומר לו שיקנה באודיתא שיודה בפני שנים שאותו שמחזיק את לולבו הלולב שלו, אך הדבר תלוי במחלו' הנ"ל האם קנין אודיתא מהני אף על דבר שאינו ברשותו, דלשיטת הקצוה"ח דהוי כמו כל הקנינים א"כ גם בענינו אין מועיל לו עיצה זו להקנות באודיתא, אך להחזו"א דהוי הודאת בע"ד והקנין חל מכח פסק ב"ד, כיון שהודה וב"ד פסקו שהחפץ שייך לאותו פלוני הרי החפץ נעשה שלו.

בואר שכל שאינו מחייב עצמו לא חשיב הודאת בעל דין כדי שיקנה באודיתא

אמנם יתכן דבעינן זה גם להחזו"א אינו מועיל להקנות בקנין אודיתא, דכל מה דמהני בקנין אודיתא היינו היכא שהוא יכול לבוא לידו או שהוא אצלו והוא מודה שהוא של פלוני ומחייב את עצמו בזה שייך לומר הודאת בע"ד, אך היכא שאינו מחייב את עצמו יתכן דלא נאמר בזה דין הודאת בע"ד, ובנדון דידן שאינו מחייב את עצמו שהרי הוא לא יכול להביא שום ראיה על לולבו שהוא שלו, וא"כ נמצא דאינו מחייב את עצמו ולהכי אינו נחשב כהודאת בע"ד.

וכבר שמעתי להקשות בשם הגאון ר' אברהם גנובסקי זצ"ל אמאי אין מקנים חמץ לאחר זמן איסורו באודיתא למש"כ החזו"א איש שאפשר להקנות באודיתא גם אם אינו ברשותו, וא"כ גם לאחר זמן איסורו שהוא דאינו ברשותו מכל מקום יכול להקנותו לעכו"ם באודיתא, ונראה פשוט שכל שאינו מחייב עצמו אינו חשוב הודאת

וכן מוכרח מהא דבשכח להזכיר של שבת ויו"ט בברכת המזון חוזר אף דבמעין שלש אין ההזכרה לעיכובא וכמשי"כ השעה"צ (סימן ר"ח סק"ע) ומקורו מהא דבירושלמי מבואר דההזכרה במעין שלש אינו אלא לכתחילה, וא"כ קשה אמאי חוזר כששכח להזכיר של שבת בברכה"מ והרי יכול לצאת מדין מעין שלש, וע"כ דכל היכא דבירך שלש ברכות ולא הזכיר של שבת לא יצא יד"ח אף שיכל לצאת במעין שלש וצ"ע.

בואר אם אפשר לומר סברת רעק"א בחיסור סיום ברכה אחת בליל שבת שיצא יד"ח מדין מעין שבע

ונראה עוד בזה דלכאורה עיקר סברת רעק"א קשה דהגע עצמך אם התפלל של שבע בליל שבת ולא חתם מגן אברהם, אלא המשיך אתה גבור וחתם כל הברכות האם נימא דיוצא יד"ח מדין מעין שבע וכל חתימות הברכות שחתם היו יתירים וברכתם לבטלה ויצא בו מדין מעין שבע, והוא דבר פלא, וכן קשה לומר דמי שחיסר סיום ברכה אחת בשמונה עשרה האם נימא שיוצא יד"ח מדין הבינו, ובפשטות נראה שכל שהתפלל שמונה עשרה אינו יוצא מדין הבינו וצ"ע.

ואפשר דכל סברת רעק"א אינו אלא בחסרון הזכרה אבל כשחסר בעצם התפילה לא מהני מה שיכול לצאת במעין שבע, דסו"ס כשמתפלל שבע וחיסר ברכה שלימה הרי הוא משנה מצורת התפלה ומסדר הברכות ואינו יוצא יד"ח. וצ"ע.

בואר אם מי שחיסר הזכרה בשחרית כשמשלים אם אומר פסוקי דזמרא עם ברכה, ואם אסור לאכול קודם תפלה שניה

אמנם קצת משמע במה שכתב ברעק"א בגליון השו"ע סימן נ"ב שאם לא אמר פסוקי דזמרא קודם התפילה ושכח לומר משיב הרוח בתפילתו וצריך לחזור ולהתפלל יכול לומר פסוקי דזמרא אחר התפילה בברכה שהרי הוא צריך להתפלל שנית, ואי נימא שיצא יד"ח תפילה אלא שחסר לו הזכרה למה יוכל לומר שנית פסוקי דזמרא בברכה ולכאורה משמע דס"ל להרעק"א דכשלא אמר משיב הרוח הוי כלא התפלל.

אלא שאפשר לומר שאם שם תפילת שחרית עליה יכול לומר פסוקי דזמרא לפניו בברכה ואף שכבר התפלל שחרית באותו היום מכל מקום כל זמן שלא השלים משיב הרוח שחיסר עדיין לא השלים תפלת שחרית ויכול לומר פסוקי דזמרא לפניו וצ"ע.

ונראה שאם חיסר הזכרה בשחרית וצריך להשלים התפלה שנית אסור לאכול קודם השלמת התפלה אפי' אי נימא דחשיב כהתפלל אלא שחסר לו הזכרה שהרי כתב בספר שאלת יעב"ץ הובא בביאור הלכה ריש סימן תכ"ב וז"ל ואיתא בת' שאילת יעב"ץ דהלל שייכא לתפלת שחרית, וע"כ אין לטעום עד אחר הלל אם לא למאן דחליש ליבא דמותר ואפילו מדת חסידות ליכא, עכ"ל, וא"כ כ"ש שאם צריך לחזור ולהתפלל שחרית שנית בשביל השלמת הזכרה וכדומה אסור לאכול שהרי עדיין לא השלים להתפלל שחרית.

בברכת מעין שלוש ברית ותורה, בברכת המזון אומרים ועל בריתך שחתמת בבשרנו ועל תורתך שלמדתנו אי"כ מדוע לא החלילו הודאה זו גם בברכת מעין שלוש. וכשעברה חלק מיישיבת סלבודקה ועלתה לארץ ישראל היה רבי מנחם מנדל שיינין המהבחרים הראשונים שהצטרפו ליישיבה בחברון בשנותיו בקרבתו בחברון הבחין שמרן הסבא מברך ברכת מעין שלוש ומוזכר ברית ותורה, כזכות קרבתו אם מותר לעשות למיין הסבא התאפשר לו לשאול מדוע שיהי הסבא ממנהגו והתשובה הייתה ראיתי במחזור ויטרי שכותב שיש להזכיר ברית ותורה גם בברכת מעין שלוש, בחברון הייתה ממוקמת ספרייתו העשירה של 'השדי חמד' נגראה מצא שם את המחזור ויטרי. באחד הימים סיפר בנו של ר' מנחם מנדל שיינין את הסיפור המדובר לענין הזכרת ברית ותורה בברכת מעין שלוש בדרשתו בבהכ"נ, עם תום השיעור נישא אליו אחד המתפללים ואמר קן גם אני שמעתי מאביכם אודות המחזור ויטרי אך בדקתי זאת בפנים וזה לא כתוב שם ואכן במחזור ויטרי לכאורה זה לא כתוב, באחד מימי השבוע שלאחר השיעור הגיע הגה"צ רבי מנחם מנדל שיינין זצ"ל בחלום לבנו, שאל הבן בחלום בזה הלשון 'זיי ואגן או עם שטייט נישט אין מחזור ויטרי או אין א ברכה מעין שלוש ואגט מען ברית און תורה' - הם אומרים שלא כתוב במחזור ויטרי וכו', השיב האב 'פרעג דעם יידן' - תשאל את היהודי הזה ובעודו אומר זאת הראה לו את דמות דיוקנו של הגה"צ רבי אליעזר דוד פרידמן שליט"א מגדולי התלמידים חכמים של קהילת וויניץ ובני ברק ולאחר מכן בלונדון ויקץ והנה חלום.

בהזכרונת הראשונה נישא הבן לאותו יל"ח ולא סיפר מילה בקשר לחלום, אך שאל שמא ידוע לכם משהו בקשר למחזור ויטרי הזה, כן השיב התלמיד חכם, ממש בימים האחרונים נתקלתי בזה, הלוקטי מהר"ח להג"ר ישראל חיים פרידמן זצ"ל אב"ד ראוהוב מביא כך בשם המחזור ויטרי אך דבריו של המחזור ויטרי לא נמצאים במקום הרגיל אלא בהלכות פסח אות נ"ט, הת"ח הוסיף ואמר בפליאה שהוא אמנם ידע מי זה הגה"צ רבי מנחם מנדל שיינין זצ"ל אך הם מעולם לא שוחחו ולדעתו רבי מנחם מנדל כלל לא הכיר אותו, והנה דבריו של המחזור ויטרי, לשיטתו יש לברך ברכה אחרונה גם אחר כוס ראשון של ארבע כוסות לפיכך הוא מביא שם את נוסח ברכת מעין שלוש וז"ל 'על הגפן ועל פרי הגפן לאכול מפריה ולשבוע מטובה ולהודות לך עליה ועל ברית ותורה שנתת לנו'.

וראיתי בספר משיב ים שכתב שהביא עוד חבל ראשונים דס"ל הכי, והוא שיטת רבא"ה ואור זרוע סי' קפ"א והרדק, אמנם במחז"ל שנדפס במכון אוצר"ח מוצין שוהר רק בכת' לונדון שהוא עפ"י נוסח אשכנז ולא בשאר הכת'.

בסיון ש"ו שלצורך שבת מותר להקנות לעכו"ם ולכאורה אמאי הוצרך להקנותו בקניין האסור יקנה לו באודיאת שמותר בשבת.

אמנם לפי מה שנתבאר בגליון 10 דמה דמותר לעשות קנין בשבת לצורך מצווה אי"ז בגדר 'דחיה' אלא בגדר 'הותרה' וכשיש צורך מותר לעשותו בכל האופנים, וא"כ אפי' שהוא יכול לקנות בקנין אודיאת מותר לו לעשות בקנין רגיל, וכבר נתבאר שם בארוכה כמה ראיות לזה.

אמנם יש להקשות דהנה במגן אברהם (סוף סי' י"ג) כתב בענין מה שמבואר שם דמי שנפסקה טליתו בשבת דאינו מחויב להורידה מפני כבוד הבריות, אע"פ שהוא לובש טלית בלא ציצית דכיון דבשבת אינו מבטל מצוות ציצית שהרי אסור להטיל ציצית בשבת כמש"כ המרדכי שלהי הקומץ רבה, אלא דאיכא איסור דרבנן ללבוש ד' נפשות בלא ציצית ובוזה הקילו בו מפני כבוד הבריות.

ובמג"א שם הק' בשם אהיו אמאי לא יקנה את טליתו לאחר וע"י כך אינו מחויב במצוות ציצית שהרי טלית שאולה פטורה מן הציצית, ולא יצטרך לעבור על איסור דרבנן, ותי' שם דאסור לעשות קנין בשבת אפי' במתנה וכיון שכן אסור לו להקנות כדי שלא לעבור על איסור קנין בשבת, אמנם לכא' למש"נ אמאי לא יקנה לחבירו בקנין אודיאת דשרי בשבת, וע"כ דגם קנין זה אסור, וצ"ע.

יבואר אם האיסור קניין בשבת הוא משום מלאכה או משום שמא יכתוב ושפיר יש לאסור גם החלות בשבת

וכבר נתבאר אם מותר לעשות קניין מצד הקנה בשבת כשאצל המקנה הוא שבת ואצל הקונה אינו שבת או להקנות לגוי על ידי נתינת רשות בלבד, דלכאורה נראה להביא ראיה דגם בכה"ג אסור כיון שענינו של מקח וממכר בשבת איסורו שמוא יכתוב א"כ גם באופן זה הוא אסור משום שאין איסורו משום דהוי כמלאכה אלא משום גזירה, ובוזה נמי איכא האי גזירה דשמוא יכתוב, וראיה לדבר מהא דנסתפק בתשובות רעק"א קמא סימן קנ"ט במי שעשה קניין בערב שבת שיחול בשבת האם מותר לעשותו ומסיק דאסור לעשותו יעו"ש.

וצ"ע מאי שנא מהדיא דפותקין מים לגינה בע"ש ומשקה והולך כל השבת כולה וכן מותר להניח מע"ש קדירה חייתה שלא נתבשלה כלל ומתבשלת והולכת כל השבת וע"כ שלא נאסר בשבת אלא עשיית מלאכה אבל מה שנעשה ממילא לא נאסר ואמאי אסר לעשות קניין מע"ש שיחול בשבת.

ועכצ"ל דאיסור מקח וממכר בשבת שאני משאר מלאכות והיינו טעמא דכיון דקניין בשבת נאסר משום שמוא יכתוב ולא משום דנראה כמלאכה, להכי בזה אף דעשה הקניין מע"ש ובשאר מלאכות כה"ג ליכא איסורא בזה משום שלא נעשה מלאכה בשבת, אבל כל היכא דלא נאסר משום לתא דמלאכה אלא משום גזירה שמוא יכתוב אפשר דהגם שלא עשה המעשה בשבת מ"מ כיון שהחלות נעשה בשבת אסרוהו חכמים וכמו שאסרוהו הקניין במחשבה משום שסוף סוף יש כאן העברת בעלות ויש כאן משום גזירה שמוא יכתוב הכי נמי נאסר גם אם המעשה נעשה בע"ש אבל כיון שהחלות נעשה בשבת אסרוהו חכמים.

ולפי' הוא הדין לגבי קניין מצד הקונה ג"כ אסור בזה דאף על גב שאם היה אסור משום לתא דמלאכה היה מותר משום שלא עשה המעשה קניין, מ"מ בזה שנאסר משום שמוא יכתוב גם בכה"ג אסור וצ"ע.

והכי נמי קניין אודיאת אפי' אם אינו אלא הודאת בעל דין ואינו מעשה הקנאה אלא שעל ידי הודאתו נפסק הדין על ידי ב"ד שהוא של חבירו, אבל משום גזירה שמוא יכתוב חיישינן גם בכי האי גוונא, ואסור לעשותו בשבת.

בעל דין, וכיון שאסור בהנאה גם אם מודה שהוא של העכו"ם אינו מחייב עצמו בכלום לא חשיב הודאת בעל דין לחייב עצמו.

וכן שמעתי מידידי הגאון ר' ישראל אדלשטיין שליט"א ליישב קושיית המנחת שלמה ב"מ דף י"א שהקשה אמאי לא הקנה ר"ג לזקנים באודיאת, וביאר שמתנות כהונה אי אפשר להקנות לכהן באודיאת, משום שהרי הם של שבת הכהנים ולא דידה הוא ואינו מחייב עצמו אלא בהפסד הטובת הנאה אבל עיקר המתנות כהונה לאו דידה הוא ולהכי לא הקנו המתנות כהונה במעשה דרבן גמליאל וזקנים באודיאת שכל שאינו מחייב עצמו אינו חשיב הודאת בעל דין להקנותו.

ומעתה ניהדר לנידוד האם מותר לעשות קנין אודיאת בשבת, דלשיטת הקצוה"ח דקנין זה לא שאני משאר קנינים א"כ לכא' פשוט דאסור לעשותו בשבת, אבל לשיטת החזו"א דהקנין חל מכה פסק ב"ד ויסודו מהרמ"ה, א"כ י"ל דכל האיסור הוא היכן שהוא עושה קנין בשבת דהוי כמקח וממכר, אך כאן שאינו עושה את הקנין בשבת אלא שהוא גורם שב"ד יפסקו שהחפץ שייך לפלוני ומתוך כך נעשה הקנין אין איסור בכה"ג להקנות בשבת.

וביותר נראה דלשיטת המוצל מאש שסובר דהקנין חל למפרע דמותר לעשותו בשבת, דהרי אינו אלא גורם לקנין שיחול למפרע בערב שבת, אכן נראה דדמי לנידון הגרעק"א בתשובה קנ"ט דס"ל דאסור לעשות קניין בשבת שיחול למוצאי שבת, והכי נמי אין לו לעשות קניין בשבת שיחול למפרע בערב שבת.

יבואר מדוע בכמה מקומות שהתירו לעשות קנין בשבת לא אמרו לעשותו בקנין אודיאת

אמנם א"כ יש להקשות מכמה מקומות שהתירו לעשות קנין בשבת לצורך שבת או לצורך מצווה ולמה לא הקנו בקנין אודיאת, שאם כנים הדברים דקנין אודיאת שרי למיעבד בשבת מדוע לא מהדרין אחריו כדי שלא לעשות קנין שלא לצורך בשבת ויו"ט.

וכמו בעובדא דאיאתא בגמ' בגיטין (דף ע"י) בשכיב מרע שהי' צריך להקנות גט לאשתו בשבת ואמרינן שם שיעשה את הקנין ע"י שיקנה לה את מקום הגט ותקנה את הגט או בקנין אגב או בקנין חצר, ובראשונים שם ביאור דהתירו לעשות קנין בשבת משום דהוי לצורך שהרי הי' שכיב מרע, ולמשנ"ת צריך ביאור מדוע הוצרכו משום כך לעשות קנין בשבת ואמאי לא הקנה לה השכיב מרע הקרקע ע"י אודיאת ובוזה אינו אסור לעשותו בשבת, וע"כ דגם קנין אודיאת אסור לעשותו בשבת, אך יש להדות בקל דשאני התם דבענין ונתן בידה, וכשהוא מודה שהגט שלה אינו נחשב נתון דהוי כטלי גיטך מעל גבי קרקע ואם הי' מקנה באודיאת לא היתה מגורשת.

אך יש להביא ראיה מהמבואר בכמה דוכתין דמותר לקנות לולב ביו"ט לצורך קיום מצוות לולב כמבואר במרדכי ובמגן אברהם סימן ש"ו, דלכא' אמאי לא יקנה את הלולב בקנין אודיאת ולא יעברו על איסור קניין ביום טוב שלא לצורך.

ואפשר שאינו יכול להקנות באודיאת על מנת להחזיר שהרי אם מודה שהוא שלו אינו יכול לעשות תנאים בדבר שאינו שלו, אבל מכל מקום יכול להודות שנתנו לו במתנה על מנת להחזיר ובוזה שפיר הוי דידה ואינו אסור ביום טוב.

וכן במה שכתב השולחן ערוך סימן שכ"ג שמי שיש לו כלי שלא הטבילו בערב שבת ורוצה להשתמש בו מקנהו לעכו"ם בשבת ושואלו ממנו וכתב המגן אברהם

הרבה יותר מן הגול אלא שבלא הגול היו יכולים לפנות ולהתפלל שבמדת הרחמים ירחם עליהם אבל כשהוא עני על גול מדת הרחמים הי' מעשית ואין תקוה ותרופה למכות. ואמרו בספרי דרבא כד נח נפשיה אתו לקמיה דרב פפא לא הוה מסתביר להו שמעתייה הוה מרמיז להדי' חזוניה חלש דעתיה אקרויה בחלמא ואחריה את שלשת הרועים וגו'. כי הוה מפסירי מיניה אמר להו ניזילו רבנן בשלום, ע"כ, ומבאר דבשביל חלישות דעתו של רב פפא כמעט נכחדו מן העולם. וזכורני שבישיבה קטנה אחת, היה שם בחור בעל כשרון גדול ולשונו חדה כחריב מלוטשת, והיו בשעור ג"כ בחורים תמימים, והיו לווע עליהם והיו בחורים שנפגעו ממנו מאד, ואותו בח' הלך ליש' גדולה, ואחרי שנה עוב משם יורד מהדרן רח"ל, ואח"כ קצת התחזק וחזר בתשובה, ונשא אשה בגיל 30 בערך, והיו נשוי כמה שנים ולא זכה לזרע של קיימא, ולבסוף גירש את אשתו, והיום הוא חי לבד, והו' מוסר השכל להזהר מאד מלזעזע חבירו בישיבה שאח"כ סובלים הרבה מאד במשך החיים, ותמיהים ושואלים, מה זאת עשה אלוהים לנו, והוא כי על המעצר לחבירו העונש הוא גם בעוה"ז מדה כנגד מדה, וכידוע שגדולי ישראל תלו צערם וייסוריהם על שיעורו בני אדם בצעירותם בשוגג וכי' ומ"מ צער הבריות הוא סכנה גדולה להמצער אותם.

העונש על המצער את חבירו הוא ממדת הרחמים ואין תרופה למכותו קבוע (דהשם הוא הגדרה ומהות כידוע), ומדוע לא חשבה בעמי דהוא מצב שיחלופ לטוב. ועוד קשה דאמרה ונה' ענה כי. היינו שם הויה ורתי הצרות באות משם אלקים והוא מדת הדין ולא משם הויה והוא מדת הרחמים. ואמר בזה הגר"א לעולם מועלת תפלת אדם להפוך מדת הדין למדת הרחמים ולהנצל ממדת פורענות ע"י מדת הרחמים. ורק אם הצר לחבירו דאז מדת הרחמים מתעוררת לפרוע ממנו. כיון דחבירו על ידי צערו הוא דמערור מדת הרחמים להפער ממנו שהצ' לו. ולא יעזור כאן תפלה לבקש ממדת הרחמים להתגלגל עליו בבקשה ובתחנה כיון דאדרבה מדת הרחמים דתעוררה מחמת צער וזולתו היא המבקשת להפער ממנו. והו' השם המר לי היינו השם מדת הרחמים המר לי. ומשום כן גם אמרה דכן יהיה שמה לעולם דכיון דנפרעו ממנה על מה שלא פורסה עניי ישראל א"כ לא תוכל להיות יותר במצב דהמבה. והדברים נוראים. והגר"א ביאר בזה גם בפ' משפטים לגבי 'ושמעתי' כי חנון אני', דהפערון למי שאינו מחזיר הוא מטעם 'חנון'. ועני' מש"כ שם. ובוזה מבואר דבפרשיות אלו שההשקפה היתה בצערן של אחריהם בזה מדת הרחמים על חבירו היא המעשית ולכן בסודם ובדור המבטל ובאבימלך שהעניש בא על השחתת כבין אדם לחבירו לכן העניש בא במדת הרחמים ואפשר דבה מבואר דלא נחתם גור דין של דור המבטל אלא על הגול ולכאורה עבירות של עבודה זרה וגילוי עריות חמורות

וד' המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש מאת ד' מן השמים ולכאורה צ"ב דהעונש של סדום היה צריך לבוא ממדת הדין הנורא והתורה כפלה ואמרה שעונש זה בא מאת ד' דהיינו שם המיוחד שהוא שם של הרחמים. והנה רש"י בפרשת נח על הפסוק ויחזיר אלקים את נח זה השם מדת הדין הוא, ונהפכה למדת רחמים על ידי תפלת הצדיקים, ורשעתן של רשעים הופכת מדת הרחמים למדת הדין, שנאמר (בראשית ו' ה) וירא ה' כי רבה רעת האדם וגו' ויאמר ה' אמהה, והוא שם מדת רחמים, עכ"ל, ומבואר דלפעמים העניש בא ממדת הרחמים על ידי רשעתן של רשעים. וכן מבואר בפרשת וירא בתפלת אברהם על אבימלך ויתפלל אברהם אל האלוהים ויפרא אלוהים את אבימלך ואת אשתו ואת אמהותיו וילדו כי עצר עזר ד' בעד כל רחם לבית אבימלך וגו' והנה בענין כתיב מדת הרחמים כי עצר עזר ד' ובפרפאה כתיב ויפרא אלוהים והלא הדבר צריך ביאור למה דווקא בפרשיות אלו מבואר שהעניש נעשה במדת הרחמים.

ביאור הגר"א שהמצער חבירו מדת הרחמים מענישה אותו והנה בפירוש הגר"א לרות ביאר מדוע אמרה קראן לי מרה. הרי טבע האדם דבמצב צירה מתנחם דיהיה מצב אחר יותר טוב וכעת הוא במצב מתחלף וכו', ואילו כאן אמרה קראן לי מרה היינו דהוא מצב